

כללי הפיסוק

קביעת כללים לשימוש אחיד בסימני פיסוק מנויה כאחת המטרות העיקריות של ועד הלשון בהכרותו ב"יסודות עבודות ועד הלשון" סימן 11, סעיף ד. כי השימוש בסימני-פיסוק בלשוננו היום רחוק הוא מהיות אחיד ועקיב ומיוסד על עקרונות המתאימים למבנה שפתנו. משמשות בה בערבוביה מגמות שונות שחדרו לתוך לשוננו מלשונות זרות, בעלות כיוונים שונים בדרכי פיסוק המשפט. ואם לפני המלחמה היה אפשר לראות התפתחות ידועה בלשוננו, המוליכה כביכול לאחדות-מה בהשפעת השפות של אירופה המזרחית והמרכזית, שדרכי הפיסוק בהן אינן רחוקות כל כך אלו מאלו, הנה אחרי המלחמה הלכה וגברה בארץ השפעת הלשון האנגלית, השונה מהן בשיטתה. ואמנם בדיקת הספרות העברית מתקופת ההשכלה ואילך מוכיחה שגם בה ניכרים זרמים שונים, ואין אחדות ועקיבות.

לפיכך מינה ועד הלשון — אחרי נסיונות קודמים — לפני שנים אחדות ועדה מיוחדת מתל-אביב לעיבוד כללי הפיסוק. סיבות שונות, ובפרט לחץ עבודות אחרות, מנעו את הועדה מלגמור את מלאכתה. ובסוף שנת תרצ"ז הורכבה בירושלים ועדה חדשה לקביעת כללי הפיסוק. ועדה זו, שעבודתה נפתחה בהרצאתו של פרופ' קלוזנר, שנתפרסמה ב"לשוננו" כרך ט, עמ' 127—132, טיפלה קרוב לשנתיים בבעיית הפיסוק בישיבות, בחילוף מכתבים ובפגישות עם מומחים ללשונות ולחינוך, במגע תמידי עם שאר חברי הועד ועם מוסדות חינוך ותרבות בארץ. ועל יסוד דיון מקיף זה ניסחה הועדה את הכללים המוצעים כאן.

כללים אלו מכוונים ללשון הרגילה, זו הנלמדת בבתי ספר, הנכתבת בספרי לימוד ומדע, בעתונים וכיוצא בזה. לא התכוונה הועדה כמובן לצמצם את חופש המשורר ביצירתו. כמו כן נתברר לה שלא תמיד ניתנת לשון מקורותינו העתיקים לפיסוק לפי כללים מודרניים.

בקביעת הכללים התחשבה הועדה עם חומר רב מתוך הלשונות האירופיות וגם עם הנסיונות שנעשו להכנסת סימני פיסוק חדישים בלשון הערבית החדשה. הועדה עמדה גם על העקרונות השונים שהשפעתם ניכרת במידה שונה בלשונות אירופה: השפעת ההגיון התחבירי, המפריד את המשפטים וחלקי המשפט על פי גבולם הסינטקטי, השפעה השלטת בשפות הסלביות ובגרמנית ובמידה רבה בשפות

הרומניות — והשפעת העקרון של החלוקה על פי הנשימה ועל פי דביקת המלים כפי קשרם העניני (כמו למשל דביקת משפט הזיקה אל המלה שהוא נסמך אליה: „האיש אשר הלך“ וכדו') שהוא השליט בפיסוק האנגלי. ביחד עם זה הושם לב להבדל שבאורך המשפט בין השפות הלועזיות ובין העברית. במקום שהן מאריכות העברית מקצרת; ומה שמורגש בהן כמשפט, מורגש בעברית לפעמים רק כמלה אחת או כביטוי אחד. ולא זו בלבד שהתחשבו החברים בעקרונות ובהשפעות האלה, אלא שקלו גם את ערכם של הקשרים ההיסטוריים, שבהם קשורה ספרותנו אל הלשונות אשר בהן עקרונות אלו פעילים.

על יסוד גורמים שונים ומתנגדים אלו ניסתה הועדה כמה נסיונות, ועל יסוד התגובה על הצעותיה בדקה וחזרה וניסחה את הכללים המוצעים כאן. אמנם רבות הן הבעיות שבפיסוק — ותוך כדי דיון נתעוררו בוועדה גם בעיות דקדוקיות חדשות — וכמה צורות תחביריות ניתנות להבנה שונה. ברי לה לוועדה שבתנאים אלו לא יכלה להניח את דעתם של כל המעונינים וכי נסיון זה, המפשר פשרה בין כמה נטיות, השפעות והשקפות, לא יפתור מיד את כל השאלות. אבל נדמה לה שמתאימים החוקים המוצעים כאן ביסודם ובכיוונם הכללי: לכוון את סימני ההפסק למקום שצורך בהם לשם בהירות לשוננו המרוכזת והמצומצמת. ועתה יוצאות מסקנות הועדה לשימוש בחיים. כי רק השימוש החי יוכל להורות על התיקונים הדרושים. ועל יסוד הנסיון ילכו הכללים וישתפרו ממהדורה למהדורה.

חברי הועדה היו:

פרופ' נ. ה. טורטשינר (ועד הלשון)

פרופ' ד. ילין “ “

פרופ' י. קלוזנר “ “

פרופ' ח. ל. רות

ד"ר א. ריגר (מחלקת החינוך של הועד הלאומי)

מזכיר הועדה: ד"ר ז. בן-חיים.

זכורים בתודה חברי ועד הלשון ה"ה: ד"ר ד. צ. בנעט, י. גרזובסקי, ד"ר ש. טשרניחובסקי, פרופ. נ. סלוצק, ד"ר בנימין קלאר ודוד שמעונוביץ, חברי מחלקת החינוך של כנסת ישראל ומשרד המפקחים שלה, והאדונים: י. ל. בלום, י. בנטוויץ, ד"ר ש. ד. גויטיץ (ממחלקת החינוך הממשלתית), על העזרה שהגישו לוועדה בהכנת כללי הפיסוק.

הכללים

פ ס י ק

א. פסיק בא לפני כל משפט מוסגר (parenthetic clause) ולאחריו:

דוגמאות:

(1) המנהג, אומרים בני-אדם, מבטל את הדין.

(2) פלוני, הוא הוא או מתושבי ירושלים, השתתף במלחמה כחייל תורכי.

ב. בין שני פסיקים באים גם ביטויים מוסגרים אם יש בהם יותר ממלה אחת. (דוגמאות 1, 2, 3).

הערה: אם הביטויים המוסגרים כתובים בראשי תיבות, לא יוסגרו בפסיקים. (דוגמאות 4, 5, 6).

דוגמאות:

(1) אליהו הנביא, זכור לטוב, יבשר לנו בשורות טובות.

(2) ביאליק, נוחו עדן, היה גדול משוררי התחיה.

(3) טיטוס, ימח שמו, החריב את בית המקדש.

אבל:

(4) ביאליק נ"ע היה גדול משוררי התחיה.

(5) רבותינו ז"ל אמרו.

(6) ראובן למשל הוא איש טוב.

(7) שמעון כנראה לא היה כאן.

(8) הכירו אפוא את גדולתו! 1.

ג. מלים וביטויים הבאים כהערה נוספת למשפט לשם הגבלתו או תיקונו (afterthought). וביחוד כשהם משולבים במשפט שלא בהתאם לסדר המלים

הנהוג (דוגמה 3), באים בין שני פסיקים.

דוגמאות:

(1) כל אדם, כלומר אדם בריא, הייב להתייצב לעזרת העם.

(2) מסורת זו, בכל צעירותה, הריהי קיימת בעין.

(3) אין עתה, לפי עניות דעתי, השעה כשרה לכך.

אבל:

(4) לפי עניות דעתי אין עתה השעה כשרה לכך.

ד. אחר מלה או ביטוי, שבהם בלבד כבר מובעת תגובה חיובית או שלילית, יבוא פסיק.

דוגמאות:

(1) כן, צדקת!

1 המלה „אפוא“ איננה בעצם מלה מוסגרת (כמו indeed באנגלית) אלא מלת השלמה הקשורה

למלה הקודמת: מי-אפוא=מי-זה.

- (2) אדרבה, נסה נא לעשות את הדבר הזה.
- (3) אל תאמר שהמלאכה הזאת מיותרת; להפך, היא מועילה מאוד.
- (4) לא, כי צחקה.
- (5) לא, זו הדרך. (לעומת: לא זו הדרך).

ה. כשם שאין פסיק בא בין השם ובין התואר המשמש ספח (attribute) (הבית הגדול), כך לא יבוא פסיק בין השם ובין התמורה המבוטאת במלה אחת (יוחנן הסנדלר). אם שם מן השמות שבמשפט מלווה בשני ספחים או יותר, ואין מלת חיבור ביניהם, צריך להפסיק בין ספח לספח.

הערה 1: אם הספח הנוסף – או הספחים הנוספים – מוסבים לא אל השם בלבד אלא אל השם וספחו הראשון (שהם מהווים דבר אחד), אין מפסיקים ביניהם (3, 4).

הערה 2: ביטויים מורכבים מן „בן, בעל, איש, בת, אשת” וכיו”ב ומלה אחרת נסמכת להן נחשבים בענין זה כמלה אחת (א) כשהם (חלק מן) שם פרטי (בן-אברהם), (ב) כשהם מכיעים תואר הגיל (כמו: בן שנה, בעל-זקן, איש-אלהים, בת שלוש, אשת-חיל (דוגמה 5, 6).

הערה 3: אם הספח מורכב משתי מלים או יותר, והן מהוות דבר אחד אין פסיק בא אחריהן (דוגמה 8).

- (1) הבית הגדול, הבנוי אבן, הוא היפה בבתי העיר.
- (2) אברהם בן עזרא, המדקדק הגדול, כתב פירוש לתורה.
- (3) הקיסר הרומי החכם חיבר ספרים.
- (4) בבית הספר הריאלי העברי מתחנכים נערים ונערות.
- (5) ראובן בעל-הזקן הוא יליד ירושלים.
- (6) תינוק בן שלוש מבקר בגן ילדים.
- (7) אבל: רד”ק, בעל ה”מכלול”, היה מצאצאי ספרד.
- (8) אהרן הכהן הגדול היה אחיו של משה רבנו.

ו. פסיק בא לפני פְּנִיָּה (invocation) ולאחריה. (אם יסתיים המשפט בפניה, יבוא יבוא אחריה סימן קריאה).

דוגמאות:

- (1) שמים, בקשו רחמים עלי!
- (2) אדוני הנכבד, (כרגיל בנוסחי מכתבים).
- (3) עקיבא, נחמתנו!

(4) לכה, דודי, לקראת כלה!

(5) שמע, ישראל!

ז. משפט טפל¹, הבא לפני משפט ראשי, יבוא אחריו פסיק.

דוגמאות:

- (1) כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה, לא תשחית את עצה לנדח עליו גרון.
- (2) אם אין אני לי, מי לי?
- (3) מי שהיה ציר ארצות הברית באנגליה, נתמנה מושל מדינת פנסילוניה.
- (4) מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת.
- (5) רק במקום שאין ברירה אחרת, לא נמנעו המסדרים גם מחידושי מונחים.
- (6) אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים.

ח. משפט טפל, הבא בתוך משפט אחר, יבוא פסיק לפניו ולאחריו.

הערה: ביטויים כמו מיום ש', "בשעה ש'" וכיו"ב מורגשים בעברית ביחד כמלות קישור, ולא יבוא פסיק לפני המלה הפותחת בש' (דוגמאות 4, 5).

דוגמאות:

- (1) החכמים, שקדמו להרמב"ם מאות בשנים, לא ידעו לאחד אמונה ופילוסופיה.
- (2) אם ראית דור, שצרות רבות באות עליו, צא ובדוק בדיני ישראל.
- (3) ומבן מאליו, כי חומר הלשון, שנמצא מן "המוכן", זה שיש לו יסוד ושורש במקורות ראשונים, מעט ודל הוא מלכלכל את כל צרכי הטרימינולוגיה התכנית החדשים.
- (4) מיום שחרב בית המקדש, נמסרה הנבואה לתינוקות ולשוטים.
- (5) בעת שהגדולים למדו, שיחקו הקטנים.

אבל:

- (6) אותה שעה, שעמדו ישראל על הר סיני, עוף לא צפצף וכו'.

ט. משפט טפל, הבא אחר משפט ראשי, אין שמים פסיק לפניו.

דוגמאות:

- (1) אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס.
- (2) כל הנוטל ממון ומטה את הדין אינו יוצא מן העולם עד שחסר מאור עיניו.

1 כמשפט טפל נחשב לגבי הפיטוק גם ביטוי כמו: "המוכר את עצמו ואת בניו לעכו"ם (אין פודין אותו)" הבא במקום "אם ימכור אדם את עצמו". ביטויים (פסוקיות) כמו "למען ספות הרוה את הצמאה" אינם נחשבים כמשפטים.

- (3) אדרבה, מכירים הם כי הונח בעבודתם מקום לתיקונים ולשכלולים.
- (4) סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה.
- (5) ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו.
- (4) והיה בשנה ההיא רעב בארץ כי (משום ש', מפני ש', כיוון ש' וכיו"ב) לא ירדו גשמים.

י. משפט טפל בן מלה אחת 1 אין שמים פסיק לא לפניו ולא לאחריו.

דוגמאות :

- (1) כשנכנס קמו כל המסובים.
- (2) החיילים שנשבו שבו למולדתם לאחר המלחמה.

לעומת זאת :

- (3) כאשר נכנס, קמו כל המסובים.
- (4) החיילים, שנשבו במלחמה, שבו למולדתם לאחר המלחמה.

יא. לפני מלות הניגוד הפותחות מ ש פ ט יבוא פסיק.

דוגמאות :

- (1) אין זר אתנו בבית, זולתי שתיים אנחנו בבית.
- (2) בשר ודם החמה כובשתו, אבל (וכן „אך, אולם“ וכיו"ב) הקב"ה כובש את החמה.
- (3) הגו בידך, אך את נפשו שמור.
- (4) אין זה כי אם (וכן: אלא) שבט פרא נורא.

יב. לפני וי"ו החיבור יבוא פסיק רק אם היא מחברת מ ש פ ט ים שלמים (בעלי נושאים ונושאים מיוחדים).

הערה : לפני וי"ו החיבור במשפטי המצב, כשהם קצרים מאד, לא יבוא פסיק (דוגמאות 4, 5).

- (1) המית כנפי שרפים נשמעה ברוח, ועל כנפי הזמרה התנשאה נפש כל צפור כנף, והר שירה חדשה חודר אל לב בני האדם.
- (2) מעשרה קבין עזות נטלה כסלון תשעה, ומהם לקח כל כסלוני חלקו.
- (3) כי גומל נפשו איש חסיד, וצדיק יודע נפש בהמתו.
- (4) הלך בחושך ופנס בידו.
- (5) נכנס הרוכל וסל על ראשו.

1 הכוונה: הנכתב במלה אחת, כמו למשל „כשאמר, משהלך“, אע"פ שהמלה מורכבת מתיבות אחדות.

יג. בפירוט דברים בלי מלת חיבור (ו', אף, גם) ביניהן יבוא פסיק להפריד בין דבר לדבר.

הערה: הביטוי הכפול כנון: „אחד אחד“, „איש איש“, „שנה שנה“ וכו' לא יופסק בפסיק (דוגמאות 2, 3).

(1) אברהם, יצחק, יעקב, משה ואהרן.

אבל:

(2) ויבואו אל התבה שנים שנים מכל הבשר.

(3) התלמידים נבחנו אחד אחד.

(4) ידעתי גם ידעתי (או: וידעתי) מה רבה התועלת בדבר זה.

נקודה ופסיק

יד. שני משפטים או יותר, המובאים בקשר של הקבלה זה לזה, יבואו נקודה ופסיק ביניהם.

דוגמאות:

(1) נעילת שערי הארץ גורמת למשבר כלכלי; המשבר הכלכלי גורם לחוסר עבודה; חוסר עבודה מחליש את כוח הצריכה — ודבר זה מפחיד את בעלי ההון מלהשתקע בארץ.

(2) בן מלך אתה, והם תרבות זרע עבדים; אריה אתה, והם עדת אחשתרנים וחורצי לשון.

(3) משיח זוהי התכלית הנשגבה ברום עולמה של האומה, שכנית עוזה ומשאת נפשה; עמו מקור חיים ואורה, צדק עולמים, אושר ושלום לה.

(4) אשריך שכן זה יצא מחלצריך; כמותו ירבו בישראל!

נקודתים

טו. נקודתים באות לפני הבאת דברים, לפני פירוט ולפני בירור רעיוני של משפט.

דוגמאות:

(1) היה תמיד מצטער ואומר: „מתי אמות ואכבה את כל אשו של הגיהנום“.

(2) ואני עומד נדהם ומהרהר בלבי: „מה רבו מעשיך...“.

(3) ארבעה אבות נזיקין: השור והבור והמבעה וההבער.

(4) קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים: רחל מבכה על בניה.

נקודה

טז. נקודה מורה על גמר משפט.

שלוש נקודות

יז. שלוש נקודות מורות שהרעיון לא הובע (או הובא) עד תומו ונרמז לקורא להמשיכו.

דוגמאות:

- (1) עם שאין לו חיים גמורים אלא נובלות חיים, אי אפשר שתהא לו גם שינה ואמנות גמורה, אלא נובלותיהן; אבל הלב... (השלם בערך: מרגיש אחרת).
- (2) לחכימא ברמיזא... (השלם: ולשטיא בכורמיזא).

קו מפריד

יח. קו מפריד יכול לבוא במקום פסיק: א) כשמורגשת הפסקה גדולה מכדי הפסיק, ב) כשהכוונה להבליט את היחס — ביחוד יחס שקול — של שני האיברים המופרדים זה מזה.

דוגמאות:

- (1) תאמר אהיה רב — לא למדתי תורה.
  - (2) אף אנכי דבש מצאתי — אך לא בא אל פי ואל שפתי.
- יט. משתמשים בקוים מפרידים לציון משפטים או ביטויים מוסגרים, ביחוד כשהם ארוכים ומורכבים מאיברים איברים.

דוגמאות:

- (3) הנסיון הזה — כמדומה לי שרשאי אני לומר כן — עלה יפה מאד.
- (2) פלוני — אע"פ שראה את המעשה בעיניו, ובאזניו שמע את הדברים — לא בא להעיד בפני בית הדין.

כ. חובה להשתמש בקו מפריד כשיש השמטה (ellipsis) במשפט.

דוגמאות:

- (1) אם בא אצלך עני בשחרית, תן לו; בערבית — תן לו.
- (2) פלוני רוצה תורה, ואלמוני — סחורה.

כא. קו מפריד בא באיבר האחרון של המחזורת (period) או באיבר האחרון של קבוצת משפטים הקשורים זה בזה בנקודה ופסיק.

דוגמה:

- (1) אדם מקולקל זה, שרימה והונה כמה וכמה בני אדם; שרחץ בדמי-נקיים ולא שם לב אל דמעות עשוקים; שלא נרתע לאחוריו בפני שום נבלה ושקר — אדם זה דורש שיכבדו אותו ויקדמו פניו בחיבה!

מקף

כב. מקף מורה על קשר מהודק של שתי מלים ויותר המהוות דבר אחד, ביחוד הרכב-מלים.

דוגמאות:

(1) בעל־בית, בית־מדרש, בית־מידות, בְּיָוֵם, דברי־דפוס.

לעומת זאת:

(2) דברי אלהים חיים. פלוני הוא בעל הספר.

סוגרים

כג. בסוגרים יוסגרו מלה, ביטוי או משפט, אם הקשר ביניהם ובין המשפט, שהם מחוברים אליו, רופף ביותר, או אם החלק המוסגר אינו שייך לגוף המשפט, והוא בא כהערה או כביאור למשפט (1, 2).

הערה: כשנחזין לסוגר בסיגרים חלק מן המוסגר כבר בסוגרים, משתמשים בצורות שונות מן הסיגרים הקדמים, כגון מרובעים [ ] או מזווים < >. בספרי מדע נוהגים להשתמש בסיגרים עגולים לרבר הטען השמטה ובמרובעים – להוספה.

דוגמאות:

- (1) המלחמה הזאת (מלחמת שלושים השנה) ארכה יותר משלושים שנה.
- (2) אבל הצדיקים מברכים על כל דבר ודבר שאוכלים ושותים ושרואים ושומעים (תנחומא, וזאת הברכה).
- (3) „איסור שעטנז, צמר ופשתים יחדו — רמז לאיבה ולפירוד („והיה כל מוצאי ירגני“ [בראשית ד, יד]) שבין השבטים רועי הצאן, לובשי הצמר, ובין עובדי האדמה, לובשי הפשתים“.

סימני שאלה וקריאה

כד. סימן השאלה בא אחרי השאלה או התמיהה.

דוגמאות:

(1) מה שלומך?

(2) מי יודע? אפשר הן, ואפשר לאו.

כה. סימן הקריאה בא אחרי קריאה, ציווי ותמיהה שבהתרגשות.

דוגמאות:

(1) חזור בך!

(2) מה רבו מעשיך!

מירכאות וגרשים

כו. משתמשים במירכאות: (א) אם המוסגר בהן ציטטה או דיבור ישר, (ב) כשהכונה לביטוי או לשם גרידא ולא לתוכנם, כמו למשל בהבאת דוגמת מלה, שם ספר, וכדומה, (ג) כשמשמעות הביטוי המוסגר אינה רגילה (כגון באירוניה).

הערה 1: כשנחזין לכנור במירכאות חלק מן המוסגר כבר במירכאות, יש להשתמש בגרש במקום המירכא: ' או בסימנים „“.

דוגמאות:

- 1) גורדון אמר: "אין טומנים את המרצע במרצוף".
- 2) "בעיר ההריגה" של ביאליק היא פואמה מזעזעת.
- 3) המלה "כי" משמשת בהרבה לשונות.
- 4) "תכשיט" זה מוכשר לכל מעשה נערוה.

כז. גרש משמש לקיצור מלה; גרשים לקיצור מלים בראשי תיבות, והם באים לפני האות האחרונה של הקיצור.

דוגמאות:

- 1) וגו' = וגומר. עי' = עיין; כלי' = כלומר; מס' = מסכת; עמ' = עמוד.
- 2) ברית אאע"ה = ברית אברהם אבינו עליו השלום; רה"י = רשות היחיד; עכו"ם = עובד כוכבים ומזלות; ה"מ = הוד מעלתו.